

Jan Bransen

Nou, zeg, waar bemoei je je mee

Abstract: Authority, interference and hospitality in the public domain

This paper investigates the possibilities of ordinary people to establish a moral authority in a subclass of everyday scenarios in the public domain that are characterised by an underdetermination of the obtaining norms and regulations. The paper offers a strategy based on hospitality to challenge the all too common practice of ignoring one's responsibility as a moral agent and to hide in one's shell, hoping that others (police power!) will solve one's problem. The paper begins with a description of a few scenarios in which it is less or more complicated for people to intervene as authorities. The tendency in such scenarios to retreat from one's responsibility is analysed in terms of a distinction between power and authority, the latter enabling interventions based on a framework of justifying reasons. It is argued that a lack of confidence in the availability of such a framework of justifying reasons might explain the popularity of the current defensive tendency, especially against the background belief that interventions based on power are by default unjustified. An analysis is provided of trust as an attitude that complements authority. No authority, and no framework of justifying reasons, without trust. But a crucial feature of trust is the courage to accept one's own vulnerability. This insight is used as the stepping stone for the alternative strategy based on hospitality. A sketch is provided of how this might work, involving five steps, the crucial ones being (1) an invitation to the other people in the scenario to compose a plural subject and (2) an offer to take up the responsibility to host this plural subject acknowledging one's vulnerability to the independence of one's guests.

1. Onze eigen zaken

In deze bijdrage verken ik de voorwaarden van wat ik "interventies van een morele gastheer" noem. Ik zal betogen dat dergelijke interventies een goede manier zijn om te reageren op de reactie van een ander die je soms kunt voorzien en die treffend omschreven kan worden als "*nou, zeg, waar bemoei je je mee*". Ik denk aan dit soort standaardsituaties:

Het is acht uur 's avonds en moeder zegt tegen haar zesjarige zoon "Kom, Tim, het is tijd om naar bed te gaan".

Een balorige leerling gooit in de kantine brood naar een medeleerling. Een leraar komt tussenbeide en zegt "Kom op, Freek, dat kunnen jullie niet maken".

Koen loopt met zijn beste vriend door de stad. Zaterdagmiddag. Ze hebben dikke pret. Daan komt ineens op het idee mensen te laten schrikken door onverwacht hard in hun oor te boeren. Koen zegt: "Kom op, Daan, dat kun je niet maken".

Aan het eind van een avondje stappen wil Anne's vriendin met een paar aangeschoten jongens nog naar een shoarmatent. Dat lijkt Anne geen goed idee en ze zegt "Kom, Samantha, we zouden samen terugfietsen".

In deze situaties wordt steeds iemand aangesproken op zijn of haar gedrag. En in iedere situatie is het denkbaar dat deze aangesproken persoon zal reageren met dat zinnetje dat zo kenmerkend wordt geacht voor de overdreven assertieve Nederlander aan het begin van de 21ste eeuw: "*Nou, zeg, waar bemoei je je mee*".

De strekking van dat zinnetje is duidelijk, op het eerste gezicht. We hebben allemaal zo onze eigen zaken en het behoort tot onze egalitair democratische cultuur om je alleen met je eigen zaken te bemoeien. In bovenstaande situaties spreken een aantal mensen zich uit en ik veronderstel dat zij de volgende overwegingen hebben om zich te bemoeien met bepaalde zaken:

De moeder denkt: ja, het zijn jouw zaken, maar je kunt de verantwoordelijkheid zelf nog niet aan. Daarom treed ik op als jouw zaakwaarnemer.

De leraar denkt: het zijn *mijn* zaken, niet de jouwe.

Koen denkt: het zijn *onze* zaken.

En Anne denkt: jouw zaken zijn mijn zaken.

Je kunt je voorstellen hoe deze scenario's zich verder zullen ontploegen als dit inderdaad de overwegingen van de betrokkenen zijn. De moeder zal haar paternalisme moeten blijven omarmen en een beetje moeder doet dat gedachteloos. Zeker zolang Tim nog zes is en het al acht uur is. Tim zal nog jarenlang op gezette tijden wat jengelen, natuurlijk, maar hij zal ook nog lang weten dat hij de strijd, als hij hem aangaat, gewoon verliest. De leraar, daarentegen, krijgt het moeilijk. Hij polariseert en zal het moeten hebben van machtsuitoefening. Hij zou best wat kunnen leren van Koen en Anne als hij

respect wil verdienen, en gezag, liever dan macht. Maar Koen en Anne hebben het moeilijk en de kans is groot dat ze niet stevig genoeg zijn om hun positie overeind te houden. De kans is groot dat Koen zijn mond helemaal niet opendoet, dat hij een meeloper wordt, dat hij weliswaar gelijk heeft dat het hun gezamenlijke zaken zijn, maar dat hij in een geval van dreigende divergentie voor de lieve vrede kiest en een kleinere stem in hun gedeelde plannen accepteert, of slimmer wordt en divergentie vooraf al probeert te voorkomen. En wat Anne betreft is de kans groot dat ze eieren voor haar geld kiest, dat ze de wederzijdse zorg opgeeft, Samantha bij de jongens achterlaat en hoopt op ieders zelfredzaamheid – voor Samantha in de shoarmatent en voor haar op de fiets alleen door de nacht.

2. Interventies

Als mensen op elkaars gedrag reageren, dan gebeuren er altijd een paar dingen tegelijkertijd.¹ Een respons van iemand is op de eerste plaats een *uiting*, het zichtbaar tot uitdrukking komen van wat het voorafgaande voor deze persoon te betekenen heeft. De relevante tegenstelling is hier niet zo zeer die van binnen en buiten, maar die van zichtbaar en onzichtbaar. Als Koen op Daan reageert dat hij dat boeren maar niets vindt, dan is het punt van de uiting hier niet dat er een overtuiging naar buiten komt die Koen tot dan toe klaar en helder in zijn mentale binnenwereld opgeslagen had. Het punt is meer dat voorafgaand aan Koens uiting in de gedeelde werkelijkheid niet voldoende zichtbaar was wat Koen er van vindt. De uiting zou als het ware Koen ook kunnen verrassen.

Op de tweede plaats is de respons een *duiding*, een interpretatie van de betekenis van het zich ontvouwende scenario. De moeder vindt acht uur een tijdstip waarop het voor Tim bedtijd is. De duiding situeert het zich ontvouwende scenario in de kaders van praktische en theoretische rationaliteit. Als de duiding stand houdt dan heeft ze consequenties voor wat de betrokkenen moeten doen en voor wat ze moeten geloven, voor wat ze voor juist en voor waar moeten houden. Als Anne gelijk heeft dan moet Samantha zich realiseren dat er iets afgesproken was en dat zij daardoor bepaald gedrag behoort te vertonen.

Op de derde plaats is de respons een *positionering*. Door het zich ontvouwende scenario te situeren in de kaders van praktische en theoretische rationaliteit, plaatst de actor zichzelf en de overige betrokkenen in een domein waarbinnen men zich op redenen kan beroepen. Dit genereert verplichtingen en bevoegdheden: alle betrokkenen kunnen redenen geven en redenen vragen. De leraar positioneert zichzelf als een autoriteit die bevoegd is bepaalde redenen te laten gelden als gevolg waarvan Freek verplicht is tegenovergestelde redenen te geven als hij niet wil instemmen, maar ook – in principe –

¹ Ik verdedig hier impliciet een bepaalde wijsgerige antropologie. Ik heb hier de ruimte niet deze uit de doeken te doen of haar te onderbouwen. Ik ben hier schatplichtig aan het werk van Ernst Cassirer, zie met name zijn *Essay on Man*, New Haven: Yale UP, 1944. Zie ook mijn "Educatability: Dissolving the problem of man's uniqueness", *Journal of Anthropological Psychology*, Vol. 20, 2008: 2-9.

bevoegd is om verdere redenen te vragen als hij ondanks de positionering van de leraar nog niet inziet waarom bepaalde redenen zouden gelden.²

De respons is, tenslotte, vanwege deze drie genoemde aspecten een *uitnodiging* tot een bepaald vervolg, of anders – en veel strenger – gezegd, een *interventie*. Een respons opent *en* beperkt de vrijheden van de betrokkenen. Tim, Freek, Daan en Samantha kunnen niet zomaar verder gaan op het pad dat zij, impliciet of expliciet, voor ogen hadden. Het scenario zal zich niet zomaar verder ontvouwen langs lijnen die zij volgden of gesteld hadden. Tim kan doen of zijn neus bloedt, alsof hij niets gehoord heeft, en ingespannen blijven turen naar de TV, of verder gaan met zijn tekening, of vastgenageld blijven aan zijn computerspelletje. Maar het zal “alsof” zijn. De interventie van zijn moeder heeft dit vervolg geëlimineerd. Hij zal moeten reageren op zijn moeders uitnodiging: haar duiding betwisten, haar om redenen vragen, zijn verontwaardiging uiten, of zich schikken in zijn lot.

De reactie van de andere participant is zelf natuurlijk ook weer een respons en zo ontvouwt zich een scenario waarin de betrokkenen zowel actief als passief hun deel hebben en krijgen.³

3. Autoriteit en macht

Menselijke interactie speelt zich af in een normatieve context.⁴ Deze context is te beschrijven in termen van praktische en theoretische rationaliteit. Deze rationaliteit kunnen we proberen te beschrijven als een abstract stelsel regels en principes, maar we kunnen haar ook proberen te leren kennen in de vele concrete patronen die zich tonen in de manieren waarop mensen op elkaar reageren, in hun uitingen, duidingen, positioneringen, uitnodigingen en interventies. Rationaliteit toont zich (gebrekkig, onderbepaald, impliciet, vervormd, maar toch⁵) met name in de bevoegdheden en de verplichtingen die mensen zichzelf en elkaar toeschrijven als ze elkaar redenen geven en elkaar om redenen vragen.

De vragen rondom autoriteit die in deze special aan de orde zijn, zijn vragen die betrekking hebben op deze normatieve context. Een autoriteit herken je aan de manier waarop hij interventies pleegt. Een autoriteit legt anderen *zijn* duiding van het zich ontvouwende scenario op. Een autoriteit positioneert zich zodanig dat anderen de verplichting ervaren de autoriteit te volgen en niet meer de bevoegdheid ervaren om de

² De terminologie die ik hier gebruik is gebaseerd op Robert Brandom's pragmatistische inferentialisme. Zie bijvoorbeeld zijn *Articulating Reasons*, Harvard UP, 2000.

³ Zie ook mijn "An invitation to share evaluations. Author's response". *Journal of Anthropological Psychology*, Vol. 20, 2008: 23-27.

⁴ Ik ga hier een discussie uit de weg die ik bij andere gelegenheden graag voer, een discussie over de verbanden en verschillen tussen wat McDowell "the realm of causes" en de "space of reasons" noemt, en hun, wat mij betreft, uiteindelijke wederzijdse onherleidbaarheid. Zie hiervoor bijvoorbeeld mijn "Verstehen and erklären; the philosophy of". In: Smelser, N.J., & Baltes, P.B. (eds.) *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 16165-16170. Oxford: Elsevier Science Ltd, 2001.

⁵ Er is veel geschreven over rationaliteit en haar beperkingen. Zie voor een recent overzicht Alfred Mele & Piers Rawling, eds., *The Oxford Handbook of Rationality*. Oxford: Oxford UP, 2004. Tversky & Kahneman hebben ontstellend veel invloed gehad met hun studies waarin zij de systematische irrationaliteit aantonen in onze reactiepatronen. A. Tversky & D. Kahneman, "Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases", *Science* 27, 1974: 1124-1131.

autoriteit naar zijn redenen te vragen. Een autoriteit pleegt een zodanige interventie dat de vrijheden van de ander drastisch beperkt wordt.

Ik realiseer mij dat ik erg actieve formuleringen gebruik. Maar hetzelfde kan ook passief geformuleerd worden, als in: "Een autoriteit is zodanig gepositioneerd dat anderen..."

En het is eveneens mogelijk dat de activiteit vooral toegeschreven wordt aan de ondergeschikte, als in: "Een autoriteit is iemand wiens duiding van het zich ontvouwende scenario door anderen graag overgenomen wordt." De verschillende formuleringen zijn keerzijden van dezelfde medaille. Een autoriteit heeft een positie in een normatieve context voor zover dat blijkt uit de interactie tussen deze autoriteit en zijn ondergeschikten.⁶

In deze bijdrage concentreer ik mij uitdrukkelijk op scenario's die zich afspelen in een normatieve context die in meer of mindere mate onderbepaald is. Een dergelijke onderbepaaldheid is, in de scenario's die ik zal bespreken, een gevolg van de beperkte mate waarin de betrokkenen kennis van de geldende regels delen.⁷ Mijn keuze me te beperken tot dit soort scenario's heeft te maken met mijn belangstelling voor het verschil tussen AUTORITEIT, als een begrip dat verwijst naar individuen die een formeel gedefinieerde positie in een normatieve context innemen, en GEZAG, als een begrip dat verwijst naar de kwaliteit die iemand bezit op grond waarvan hij reden heeft die positie in die normatieve context in te nemen. In scenario's die volstrekt helder gedefinieerd zijn (denk aan een scheidsrechter tijdens een voetbalwedstrijd waarin niets buitensporigs gebeurt), verwijzen de begrippen AUTORITEIT en GEZAG tamelijk onproblematisch naar hetzelfde gegeven. Maar in onderbepaalde scenario's moet een autoriteit zich inspannen om zijn gezag te tonen en te vestigen en ervaren ondergeschikten de ruimte dit gezag al dan niet te erkennen. De assertieve zin "Nou zeg, waar bemoei je je mee" legt deze ruimte bloot. Hoe een autoriteit op deze zin kan reageren, zodanig dat hij het gezag verkrijgt dat hem toekomt, is het onderwerp van deze bijdrage.

Een autoriteit heeft iets met macht, en ook iets met gezag, en we kunnen ons dat als een continuüm voorstellen. Iemand heeft macht als hij een ander iets kan laten doen dat die ander niet gedaan zou hebben als de macht niet uitgeoefend zou zijn. Tim zou uit zichzelf nooit om acht uur naar bed gaan. Hij gaat omdat zijn moeder haar macht gebruikt. We spreken hier van macht als de moeder de redenen voor haar interventie niet geeft, en niet geneigd is ze te geven omdat ze weet, of meent te weten, dat haar redenen niet op waarde geschat zullen kunnen worden door Tim. Moeder gebruikt macht voor zover ze zich niet bekommert om het uitleggen van haar redenen voor haar

⁶ Ik gebruik "autoriteit" en "ondergeschikte" hier als technische termen om een bepaald type interactie te beschrijven. We kennen het woord "autoriteit" ook in niet-politieke en niet-juridische contexten, als in "Hij is een autoriteit op zijn vakgebied". In dergelijke contexten wordt "leek" meestal gebruikt als aanduiding van de tegenovergestelde positie. De term "leek" mist echter de associatie met het verbond waarin "autoriteit" en "ondergeschikte" elkaar in een politieke context in bedwang houden. Daarom gebruik ik de term "ondergeschikte" in deze tekst ook als aanduiding van de tegenovergestelde positie in niet-politieke contexten.

⁷ Zie voor de rol van deze gedeelde kennis van de geldende regels Michael Bratmans analyse van gezamenlijk handelen. Michael Bratman, "Shared Agency", in C. Mantzavinos, ed., *Philosophy of the Social Sciences: Philosophical Theory and Scientific Practice*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009: 41-59.

interventie en voorzover ze zich niet bekommert om Tims instemming met haar redenen. Moeder kan haar machtsgebruik voor zichzelf rechtvaardigen door te benadrukken dat Tim nog niet over het vermogen beschikt haar redenen te snappen.⁸ Tims onvermogen om zijn moeders redenen te waarderen kan heel verschillend van aard zijn. Tim kan ten eerste cognitief te kort schieten; hij kan het begrip *BEDTIJD* bijvoorbeeld nog niet toepassen op de uren die de klok slaat. Hij kan ten tweede evaluatief te kort schieten; hij kan bijvoorbeeld geen inschatting maken van *voldoende* nachtrust. Hij kan ten derde imaginatief te kort schieten; hij kan zich bijvoorbeeld geen voorstelling maken van zijn moeheid of van hoe lekker het is om onder de dekens te liggen. Zijn onvermogen kan ook van een andere aard zijn. Hij zou, ten vierde, een tegengesteld of zelfs, ten vijfde, een incommensurabel perspectief kunnen hebben. Een *Child Liberator* draait er zijn hand niet voor om ook hier het voorbeeld van Tim te gebruiken.⁹ Vanuit zijn tegenovergestelde perspectief zou je bijvoorbeeld kunnen beweren dat Tim heel goed op waarde kan schatten dat de redenen van de moeder alleen goed voor haar zijn, maar niet voor hem, en dat ze slechts daarom haar macht gebruikt. En misschien kun je zelfs aannemelijk maken dat Tim en zijn moeder in zulke verschillende werelden leven dat hun perspectieven in feite incommensurabel zijn en dat Tim daardoor inderdaad geen enkele vat kan krijgen op de strekking van zijn moeders redenen. Standaardvoorbeelden bij deze twee laatste vormen van onvermogen hebben het doorgaans niet over ouders en kinderen. Denk bijvoorbeeld aan Marx (de kapitalist tegenover het proletariaat) en aan inzichten uit de culturele antropologie (wij kunnen niet begrijpen waarom een voodoo priester spelden in een poppetje prikt). In scenario's die zich afspelen in normatieve contexten die onderbepaald zijn, is het voor de betrokkenen niet gemakkelijk zich te beroepen op vanzelfsprekend geldende regels. Het doet er hierbij niet eens zoveel toe of de betrokkenen oprecht zijn als ze zich ogenschijnlijk onwetend niet conformeren aan regels die institutioneel verankerd zijn en zouden moeten kunnen behoren tot de gedeelde achtergrondkennis. Als iemand opzettelijk dwarsligt, werkt een impliciet beroep op de regels niet en is een andere strategie nodig om middels het vragen en geven van redenen de interactie vlot te trekken. Ik moet denken aan een voorbeeld uit een hele oude sketch van Wim Sonneveld, waarin een lokettist van het postkantoor een klant eindeloos veel vragen stelt over de postzegel die hij wil voordat hij hem een zegel wil verkopen. De klant raakt totaal ontregeld, en uiteindelijk volgt de clue: de klant is de kapper van de lokettist die zich altijd enorm stoort aan die hele stroom vragen over gel, shampoo, enzovoort die de kapper hem stelt. De vanzelfsprekende, alledaagse interactie van even een postzegel halen, kan verdomd moeizaam verlopen als er geen gedeelde kennis is over de geldende regels. Denk aan zaken doen in het buitenland voor nog veel meer voorbeelden. De macht van een autoriteit krijgt meer en meer de vorm van gezag naarmate de macht gelegitimeerd is. Legitimatie betekent hier dat de uitoefening van de macht gefundeerd is in voldoende doorslaggevende redenen. Deze redenen kunnen institutioneel van aard zijn, voorgegeven in gedeelde achtergrondkennis. De lokettist van het postkantoor kan

⁸ Hier gebeurt iets belangrijks. Moeder ervaart zichzelf ook als een actor in een normatieve context en zal ook zichzelf redenen geven en om redenen vragen. Zie hierover David Velleman's werk, van zijn eerste *Practical Reflection*, Princeton UP, 1989, tot zijn meest recente boek, *How we get along*, Cambridge UP, 2009.

⁹ Zie, bijvoorbeeld, Howard Cohen, *Equal Rights for Children*, Totowa: Littlefield, Adams and Co, 1980.

aan de hand van een institutioneel verankerd protocol de interactie sturen en zodoende zijn gezag (en niet alleen zijn macht) inzetten. Datzelfde geldt voor politieagenten die je aan hun uniform herkent, voor gemeenteraadsleden die achter bepaalde tafels zitten, voor portiers die zich bij een deur positioneren, enzovoort. Maar daar waar de achtergrondkennis over instituties onvoldoende gedeeld wordt, of daar waar de institutionele verankering onvoldoende heldere richtlijnen met zich meebrengt, zal het gezag gelegitimeerd moeten worden met behulp van redenen die in het scenario zelf voor de betrokkenen beschikbaar zijn of door de betrokkenen beschikbaar worden gesteld. Wat dat precies voor redenen zijn en hoe die fundering precies werkt laat ik hier voorlopig even in het midden. Ik wil hier de nadruk leggen op het gegeven dat voldoende doorslaggevende redenen voor de legitimatie van gezag in onderbepaalde situaties op een beslissende manier mede beschikbaar worden gesteld door de ondergeschikte die het vertrouwen heeft dat de redenen die de autoriteit voor zijn interventie heeft inderdaad doorslaggevend zijn. Het is dit vertrouwen dat als de keerzijde van dezelfde medaille samenspannt met de macht van de autoriteit om die autoriteit zijn legitimatie, en daarmee zijn gezag, te geven.

4. Vertrouwen

Een autoriteit die niet zomaar zijn macht wil gebruiken, maar zijn gezag wil kunnen inzetten, zal zich moeten realiseren dat hij daarvoor het vertrouwen nodig heeft van zijn ondergeschikten. Dat vertrouwen kan hij niet afdwingen, en hier tekent zich een eerste moeilijkheid voor de autoriteit af, een moeilijkheid die sinds Hegel een oude bekende is: de dialectiek van heer en knecht.¹⁰ Een autoriteit kan zijn macht wel claimen, maar niet zijn gezag. Gezag wordt je toegeschreven en als je zelf de enige bent die jou gezag toeschrijft, dan heb je het in feite niet. Je kunt natuurlijk claimen dat je een bepaalde positie inneemt in een situatie die institutioneel verankerd is, en daarmee het gezag claimen dat bij die positie behoort. Maar als er over de betreffende institutie en over het feit dat jij binnen die institutie een bepaalde positie bekleedt geen gedeelde achtergrondkennis aanwezig is waarop de betrokkenen zich vanzelfsprekend en stilzwijgend, als het ware aandachteloos, kunnen beroepen, dan is het claimen van jouw gelijk voorlopig niet meer dan het gebruiken van macht. Wil er sprake zijn van gezag dan is de instemming van jouw ondergeschikten nodig. Zij moeten jou je gezag toeschrijven. Dat heeft vooral met vertrouwen te maken dat altijd meer omvat dan alleen het vertrouwen in de legitimitieit van functionerende instituties. Het gaat altijd ook om het vertrouwen in de persoon die binnen zo'n institutie zijn functie naar behoren uitvoert. En in situaties die onderbepaald zijn – de situaties waar het mij in deze bijdrage om gaat – gaat het nadrukkelijk alleen om het vertrouwen in de persoon van de autoriteit.

VERTROUWEN is een complex begrip waarover een paar zaken duidelijk moeten zijn voor ik kan laten zien waarom ik de interventies van een morele gastheer in het publieke

¹⁰ G.W.F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, 1807.

domein wil aanbevelen.¹¹ Een eerste belangrijk punt is dat we een onderscheid moeten maken tussen drie niveaus of vormen van vertrouwen.

4.1 Toevertrouwen

Op de eerste plaats is vertrouwen een attitude die parallel loopt met het toeschrijven van verantwoordelijkheid en het reguleren van elkaars aansprakelijkheid. Vertrouwen is hier het best op te vatten in termen van *toevertrouwen*, waarbij er mogelijk maar niet noodzakelijk sprake is van vertrouwen in de meer gebruikelijke zin van het woord. In een voetbalteam moet iemand de verantwoordelijkheid op zich nemen om als keeper doelpunten van de tegenpartij te voorkomen. Het team en de trainer moeten iemand deze taak toevertrouwen en dat kan gebeuren op een manier waaruit maar heel weinig vertrouwen spreekt. Zo was het bijvoorbeeld lange tijd de gewoonte in het Braziliaanse straatvoetbal dat het jongetje dat het slechts kon voetballen moest keeper.¹² Ik kan me niet voorstellen dat de andere voetballertjes veel vertrouwen hadden in de keepersvaardigheden van dit "mislukte" jongetje. Maar goed, iemand moet nu eenmaal die verantwoordelijkheid op zich nemen; iemand moet die verantwoordelijkheid toevertrouwd worden. De overige jongetjes zullen vervolgens vast geprobeerd hebben om te voorkomen dat hun keeper zwaar op de proef gesteld zou worden. Veel vertrouwen hadden ze immers niet in hem, ook al hadden ze hem de taak van keeper toevertrouwd.

Het toevertrouwen van een taak is vaak een onderdeel van het organiseren van collectief gedrag. Daarbij is er niet per se sprake van 'autoriteit'. Als we besluiten gezamenlijk het huis te schilderen en afspreken dat Henk voor de broodjes zorgt en Ingrid voor de verf, dan hoeft dat niet te betekenen dat Henk een autoriteit op het gebied van catering is. Er hoeft voorafgaand aan het gezamenlijk tot overeenstemming komen geen enkele reden te zijn die Henk zou kunnen laten gelden om het verzorgen van de catering op te eisen. Maar het is wel zo dat als wij Henk de catering toevertrouwen wij zullen moeten accepteren dat hij het op zijn manier doet. Of, zoals we dan ook wel zeggen: als wij overeengekomen zijn dat Henk voor de broodjes zorgt, dan zal hij dat *op eigen gezag* doen. De overeenstemming verleent Henk gezag en maakt hem in die zin in dit scenario een autoriteit, iemand die bepaalde interventies kan plegen en er daarbij vanuit kan gaan dat zijn eigen redenen voor die interventies voldoende geldingskracht hebben en verder geen expliciete articulatie, bespreking en instemming behoeven.

Als er sprake is van een autoriteit die zijn verantwoordelijkheid neemt, dan is er doorgaans ook sprake van ondergeschikten die de autoriteit zijn taak *toevertrouwd* hebben. De rol van dit toevertrouwen is aanzienlijk, maar wordt vaak onderbelicht. Ik wil er hier echter de nadruk op leggen, omdat ik de aandacht wil vestigen op de rol die vertrouwen speelt in het legitimeren van macht, dat wil zeggen in het transformeren van macht tot gezag.

¹¹ Ik baseer mij in het volgende vooral op Pamela Hieronymi, "The reasons of trust", *Australasian Journal of Philosophy* 86(2), 2008: 213-236. Zie ook Annette C. Baier, "Trust and Antitrust," *Ethics* 96, 1986: 231-260, en Victoria McGeer, "Developing Trust", *Philosophical Explorations* 5(1), 2002: 21-38.

¹² Brazilië heeft daarom lange tijd naar verhouding slechte keepers gehad. Niemand wilde keeper zijn. Het was een teken van gebrek aan talent.

We kunnen twee implicaties verbinden aan deze eerste vorm van vertrouwen. Op de eerste plaats is er de kwestie of degene die wij een taak toevertrouwen dit vertrouwen waard is. Dit is de kwestie van *betrouwbaarheid*, van het beschikken over relevante vaardigheden. En op de tweede plaats is er de kwestie van *kwetsbaarheid*. Als het op vertrouwen aankomt, dan realiseren wij dat we kwetsbaar zijn, afhankelijk van iemand anders zijn goede wil. Ik ga op beide kwesties in.

4.2 *Betrouwbaarheid*

Het wordt makkelijker iemand een verantwoordelijkheid toe te vertrouwen, of sterker nog, soms wil je iemand graag een bepaalde verantwoordelijkheid toevertrouwen, als diegene met betrekking tot een bepaalde taak over capaciteiten beschikt die hem juist bij uitstek op het terrein van die taak betrouwbaar maken. We spreken dan meestal van deskundigheid. Ik vraag de automonteur wat dat rare getik te betekenen heeft dat ik ineens hoor als ik rem, en ik vraag een tolk voor mij het woord te doen als ik in China ben en een zakenpartner spreek. Hoe groter iemands deskundigheid hoe betrouwbaarder iemand is op het terrein van zijn deskundigheid. Een op het eerste gezicht wat vreemde, maar heel verhelderende vergelijking is om in dit verband te letten op de overeenkomsten tussen een deskundige en een meetinstrument.¹³ Als ik bijvoorbeeld wil weten hoe warm het buiten is, vertrouw ik op de thermometer. De betrouwbaarheid van de thermometer is een functie van zijn interne structuur als gevolg waarvan hij steeds op dezelfde, voorspelbare, regelgeleide, juiste manier reageert op de stimuli die door hem als *input* verwerkt kunnen worden. Deze vergelijking geeft ons een voorstelling van wat een deskundige deskundig maakt. Zijn interne structuur heeft zich als gevolg van opleiding, training en talent zodanig ontwikkeld dat hij steeds de juiste *output* produceert op gegeven *input*. Denk aan de dokter die een diagnose stelt en daarop zijn behandeling baseert. Deskundigen zijn autoriteiten. De interventies die zij voorstellen zijn gebaseerd op geldige en voldoende doorslaggevende redenen, ook al kunnen hun ondergeschikten deze redenen zelf niet op waarde schatten. Hun deskundigheid maakt ze betrouwbaar, in de instrumentele zin van het woord. En hun betrouwbaarheid geeft hun ondergeschikten reden ze bepaalde verantwoordelijkheden toe te vertrouwen. Maar let wel, vanuit het perspectief van de ondergeschikten gebeurt hier iets ondoorgrondelijks. De ondergeschikten kunnen de redenen voor hun vertrouwen niet werkelijk op waarde schatten. Zij hebben daar immers precies de competentie niet voor. Dat maakt het gezag van de autoriteit – als gezag, niet als macht – precair, verbonden met de kwetsbaarheid die kenmerkend is voor vertrouwen.

4.3 *Kwetsbaarheid*

Met alleen het toevertrouwen van verantwoordelijkheden aan een betrouwbare, deskundige autoriteit hebben we de essentiële vorm van vertrouwen nog niet te pakken. De essentie zit hem in de kwetsbaarheid die vertrouwen voor ons betekent, de kwetsbaarheid die meekomt met het gegeven dat wij de redenen van iemand die we vertrouwen niet op waarde kunnen schatten. Daardoor moeten we vertrouwen, niet alleen op zijn deskundigheid, maar vooral op *zijn goede wil*, op zijn geneigdheid zijn deskundigheid goed te gebruiken en ten gunste van ons. Hij moet er niet met de pet

¹³ De vergelijking komt van Richard Moran, schrijft Hieronymi (2008), p. 222.

naar gooien en niet afgeleid worden, en zeker niet kwaadaardig gemotiveerd worden door redenen die wij helemaal niet zouden onderschrijven als we ze op waarde zouden kunnen schatten. Zonder deze kwetsbaarheid, zonder ons over te geven aan zijn goede wil, is er helemaal geen sprake van wat we het meest geëigend bedoelen met *vertrouwen*.

De rol van deze kwetsbaarheid kan verhelderd worden door een cruciaal verschil te benadrukken tussen een deskundige en een meetinstrument. Ik heb hierboven geschreven dat de deskundige en het meetinstrument op elkaar lijken omdat er in beide gevallen sprake is van een interne structuur die garandeert dat beiden steeds op dezelfde, voorspelbare, regelgeleide, juiste manier *output* produceren op gegeven *input*. Het begrip *REGELGELEID* in deze beschrijving is op een belangrijke manier ambigu. We kunnen het enerzijds beschouwen als identiek aan zoiets als *REGELMATIG* of *WETMATIG*. We vooronderstellen dan dat er sprake is van causale relaties, zoals het geval is bij een thermometer waarbij de omgevingstemperatuur causaal effectief is in het wetmatig beïnvloeden van de hoogte, bijvoorbeeld, van de kwikkolom. Maar we kunnen het anderzijds beschouwen als identiek aan zoiets als *REGELVOLGEND* of *RATIONEEL*. We vooronderstellen dan dat er sprake is van logische of semantische relaties, zoals het geval is bij een Chinese tolk die uitspraken in de ene taal moet begrijpen en interpretatief correct moet vertalen in een uitspraak in de andere taal.¹⁴

Vertrouwen op de regelmaat van een causaal mechanisme is heel iets anders dan vertrouwen op het rationele vermogen van een ander mens. En dat zit hem niet eens zo zeer in de foutmarges in de interpretatie die we zullen moeten accepteren, maar in iets veel persoonlijkers, namelijk in het vermogen en de bereidheid zichzelf te houden aan de consequenties van zijn interpretaties. Kijk maar naar Koen die vindt dat Daan mensen niet kan laten schrikken door in hun oor te boeren. Wat gebeurt daar precies? Koen vindt Daan een leuke jongen; het is zijn beste vriend. Koen is Daan gunstig gezind. Daan zal veel kunnen maken, en Koen zal het leuk vinden. Daar zijn ze vrienden voor. Maar nu gaat Daan te ver, volgens Koen. Dat boeren is niet leuk; dat kun je niet maken. Ik heb er geen moeite mee als bepaalde theoretici Koens responsen in eerste instantie willen verklaren met behulp van causale mechanismen die voor regelmaat in Koens gedrag zorgen. Er zit bijvoorbeeld enerzijds een standaardafwijking in die mechanismen ten gunste van Daan. Dat verklaart zijn vriendschap. Maar er zit anderzijds ergens ook een fatsoensmechanisme, wellicht door zijn ouders aangelegd. Dat verklaart Koens neiging Daans gedrag af te keuren. Nu gebeurt er echter toch iets interessants, iets persoonlijks, iets rationeels dat voorbij deze mechanismen om *normatieve* regulering vraagt. Koen moet zijn eigen stappen gaan zetten, voorbij de oppositie tussen deze interne mechanismen, doordat hij zijn mond heeft opengedaan, zich heeft gepositioneerd, een interventie heeft gepleegd. Koens uitspraak "Kom op, Daan, dat kun je niet maken" zal niet alleen een reactie van Daan oproepen, maar ook een reactie van Koen zelf. En die reactie is een *normatieve*. Als Daan reageert, zoals voorspeld, met "Nou, zeg, waar bemoei je je mee", dan moet Koen een vervolg zien te

¹⁴ Er is en wordt ongelooflijk veel filosofische en wetenschappelijke arbeid geïnvesteerd in het zoeken naar het automatiseren van dit soort semantische relaties, in het ontwikkelen van (al dan niet slechts pragmatisch operationaliseerbare) reducties van het semantische naar het causale. Fred Dretske heeft een lezingencyclus van hem aan de *Sorbonne* de naam gegeven waaronder het project in zijn geheel bekend is: *Naturalizing the Mind*, MIT, 1997.

geven aan dit zich ontvouwende scenario, waarin er een conflict dreigt tussen hem en zijn vriend als gevolg van zijn (Koens) interventie. Zijn interventie blijkt nu meerdere betekenissen te hebben: "boeren is niet leuk", "ik vind boeren niet leuk", "ik wil niet meedoen", "ik wil niet dat jij boert", "wij zijn hier samen", "als jij boert is het net alsof ik ook boer", "wat wij doen, doen wij samen" en Koen zal uit al deze betekenissen moeten kiezen en zo voor Daan *en voor zichzelf* helderheid verschaffen over de betekenis van zijn interventie. Bedenk wel dat iedere volgende stap eenzelfde interventie is, zodat het aantal betekenissen in korte tijd enorm zal kunnen exploderen.

Dat het aantal betekenissen niet explodeert en dat we in zulk soort scenario's doorgaans moeiteloos onze weg volgen, is een kwestie van normatieve regulering, een kwestie van rationaliteit en persoonlijk engagement. Koen heeft het in mijn voorbeeld moeilijk omdat twee waarden (vriendschap en fatsoen) met elkaar in botsing dreigen te komen en hij voor zichzelf expliciet moet zijn over welke waarde hij het belangrijkste vindt, of hoe hij anders dit dreigende conflict kan voorkomen. Maar doorgaans hebben we het niet moeilijk. Vaak gaat ons leven zo zijn gewone gangetje – je doet de boodschappen, maakt een lijstje, en past de plannen voor het avondeten toch weer aan als je in de winkel een aanbieding ziet, enzovoort – en dan lijken het dure woorden, maar ook dan is er sprake van rationaliteit en persoonlijk engagement. Je moet jezelf, om het zo te zeggen, wel aan je eigen positionering houden.

En precies daar zit de kwetsbaarheid die bij vertrouwen hoort. Als je iemand vertrouwt dan kun je zijn redenen niet op waarde schatten en moet je maar aannemen dat die ander niet alleen een deskundige is, maar ook een betrouwbaar mens, iemand die zich aan zijn eigen positionering zal houden, iemand die zich persoonlijk engageert, die de consequenties van zijn goede redenen zelf zal dragen.¹⁵

5. De morele gastheer

Ik heb een wat lange omweg langs het begrip *VERTROUWEN* nodig gehad, omdat we de structuur van vertrouwen goed moeten inzien als we over de problemen nadenken die autoriteiten hebben met het laten gelden van hun gezag. Wat autoriteiten daarvoor nodig hebben is het vertrouwen van hun ondergeschikten. Dat vertrouwen, zo heb ik laten zien, kunnen ze maar deels verdienen door betrouwbaar in de zin van *deskundig* te zijn. Ze moeten ook als een mens van goede wil gerespecteerd worden, als iemand die zich persoonlijk engageert en zelf de consequenties draagt van zijn goede redenen. Ik zie in dit verband een aantal problemen voor de leraar die niet wil dat Freek in de kantine met brood gooit. Deze problemen hebben te maken met de structuur van vertrouwen, met de egalitair democratische cultuur en met de onpersoonlijke omgangsvormen die horen bij een bureaucratische kijk op de publieke moraal. Ik stip twee problemen kort aan en geef een ruwe schets van de mogelijkheden die ik zie voor de morele gastheer.

¹⁵ Er is een relevant verschil tussen het dragen van de consequenties van je eigen gedrag en het dragen van de consequenties van je goede redenen. Ik heb hier geen ruimte voor deze thematiek die centraal staat in veel filosofisch werk over de rol van autonomie en identificatie in praktisch redeneren. Zie, bijvoorbeeld, Jeanette Kennett, *Agency and Responsibility. A Common-Sense Moral Psychology*, Oxford: Blackwell, 2001.

5.1 Gezag onder gelijken

Het eerste probleem heeft te maken met de duiding van gezag in een egalitair democratische cultuur. Koen en Daan, en Anne en Samantha, zijn gelijken. Ze zijn vrienden en als ze een beetje een evenwichtige vriendschap hebben dan is geen van hen de autoriteit en geen van hen de ondergeschikte. Dat betekent niet dat er geen sprake zou kunnen zijn van gezag en vertrouwen. Dat is er volop; dat hoort bij een vriendschap. Dit gezag is steeds een *prima facie* gezag. Daan stelt voor mensen te laten schrikken door in hun oor te boeren. Hij geeft zijn redenen niet en geeft Koen daarmee de mogelijkheid op Daans gezag af te gaan als hij (Koen) een leuke zaterdagmiddag in de stad wil hebben. Koen vindt Daans voorstel echter geen goed idee en pleegt een interventie. Ook hij geeft zijn redenen niet en geeft Daan daarmee de mogelijkheid op Koens gezag af te gaan als hij (Daan) een goede tijd wil hebben. Beider gezag is gezag op het eerste gezicht, waarop eenvoudig vertrouwd kan worden, maar dat even eenvoudig vervangen kan worden door een discussie waarin ieder zijn redenen op tafel kan leggen. Die optie is er onder gelijken steeds, *qualitate qua*.

In een egalitaire democratie is die optie er principieel, altijd, voor iedereen. Dat is de erfenis van Kants pleidooi voor mondigheid. Uiteindelijk behoren we alleen onze eigen Rede te vertrouwen, aldus Kant. Alle redenen moeten altijd op tafel gelegd en bediscussieerd kunnen worden. De kwetsbaarheid die ik benoemd heb als de essentie van de meest geëigende vorm van vertrouwen, wordt sinds de Verlichting beschouwd als principieel elimineerbaar, als een *prima facie* gegeven dat ten diepste geen risico voor ons inhoudt, omdat wij allemaal mondig zijn en iedereen altijd alle redenen kan bevragen.

Maar dit is een probleem voor de leraar. Hij wil zijn redenen helemaal niet geven. Gooien met brood doe je gewoon niet! En aangezien Freek dat wel doet, is het evident dat Freek de redenen van de leraar niet op waarde zal kunnen schatten. Anders was Freek uit zichzelf al niet begonnen met dat gegooi. Freek daarentegen is mondig genoeg. Hij vraagt de leraar om zijn redenen, ook al doet hij dat een beetje brutaal en defensief: "*Nou, zeg, waar bemoei je je mee.*"

Waarom is dit een probleem voor de leraar? Heeft hij dan geen redenen? Natuurlijk wel, maar hij wil met Freek niet terecht komen in het moeizame traject van Koen en Daan die met elkaar de richting van hun vriendschap proberen te bepalen. Het gaat de leraar immers niet om een vriendschap met Freek, maar om een veel zwakkere vorm van samenleven. Het gaat hem gewoon om rekening houden met elkaar. Daarmee kom ik op het tweede probleem.

5.2 "Wij" – distributief of collectief?

De moderne scheiding tussen het private en het publieke domein heeft *ons* een domein gegeven, het publieke, waarin woorden als "wij" en "ons" geen collectieve maar slechts een distributieve betekenis hebben.¹⁶ In de manier waarop Freek en de leraar op school samenleven, en het daarbij hebben over hoe "wij" in "onze" kantine met elkaar omgaan, wordt met "wij" slechts "ieder van de aanwezigen" bedoeld. Ieder van de aanwezigen

¹⁶ Ik heb de termen van Meir Dan-Cohen die ze gebruikt in zijn commentaar op Harry Frankfurt in "Socializing Harry", in Harry G. Frankfurt, *Taking Ourselves Seriously & Getting It Right*, Stanford UP, 2006, 91-103.

heeft in de publieke ruimte evenveel recht van spreken, ieder van hen telt als een burger voor één, met zijn eigen conceptie van het goede leven en zijn eigen *evenredige* aanspraak op de publieke bronnen van respect en welzijn.

Freek en de leraar hoeven geen vrienden te zijn. Dat hoeft niemand in de publieke ruimte. Misschien moet je zelfs wel zeggen dat mensen in de publieke ruimte helemaal geen vrienden *kunnen* zijn. In de publieke ruimte zijn we alleen op een onpersoonlijke manier elkaars gelijke: burgers. We delen wel iets, als burgers, in de moderne, egalitair democratische samenleving, namelijk de publieke moraal en zijn bureaucratische fundering. En daar kan de leraar een beroep op doen als hij niet de troefkaart van zijn macht speelt, maar ingaat op Freeks vraag en zijn goede redenen geeft. De kantine is ook *zijn* kantine en de omgangsregels die in de kantine gelden, gelden voor iedereen, en dat wil zeggen voor "ieder van ons". Die regels zijn van *ons* allemaal en die moeten *wij* – en dat wil zeggen *ieder van ons* – onderschrijven, als de minimale verzameling regels die samenleven in de publieke ruimte überhaupt mogelijk maakt.

Wat de leraar kan doen, kortom, is Freek herinneren aan de impliciete instemming met deze regels die hij (Freek) verschuldigd is om überhaupt te kunnen functioneren in de publieke ruimte, om überhaupt als burger te kunnen participeren. Freeks aanwezigheid in de kantine is volgens de publieke moraal niets anders dan de aanwezigheid van *één van ons*. De leraar kan Freek er op wijzen dat louter door zijn aanwezigheid in de kantine Freek zich heeft geïdentificeerd als *één van ons*, waarbij "ons" vervolgens gedefinieerd wordt in termen van die minimale verzameling omgangsregels die constitutief zijn voor onze manier van samenleven. Doorredenerend langs deze lijn kan de leraar Freek er op wijzen dat hij niet op school hoeft te zitten. Hij kan besluiten weg te blijven of geschorst en verwijderd worden. Hij hoeft niet in de kantine te zijn, maar wil hij dat wel, dan moet hij de schoolregels onderschrijven, regels die simpelweg gelden om ons samenleven (in distributieve zin) mogelijk te maken.

Dit beroep op de minimale publieke moraal en zijn bureaucratische fundering komt zijn grenzen tegen op het moment dat de grenzen van de publieke ruimte zelf niet helder meer zijn. Als "wij" slechts een distributieve betekenis heeft en mensen slechts "één van ons" zijn voor zover "wij" dezelfde ruimte delen, dan wordt het problematisch nog zinnig over "wij" te kunnen spreken als je niet helder meer kunt zeggen wat het betekent om *één en dezelfde ruimte te delen*. En precies dat kunnen we vaak niet meer.¹⁷ Op school is het misschien nog niet zo moeilijk. De school heeft immers een hek en een zoemer die de begin- en eindtijd markeert. Maar ook de school kent zijn vage grenzen. Als leerlingen tijdens de pauzes in de nabijheid van de school de openbare weg op gaan en daar voor moeilijkheden zorgen, bevinden zij zich dan in een ruimte waarbinnen de schoolregels gelden?¹⁸

Dit soort problemen vermenigvuldigen zich snel zodra je je realiseert dat het delen van een ruimte een sociaal-culturele aangelegenheid is, dat er een pluraliteit aan culturen is die ruimtes op allerlei verschillende (en incommensurabele) manieren afgrenzen, en dat nationale grenzen hun eigen onwrikbaarheid hebben. (Waar moet je als Nederlands staatsburger heen als je jezelf niet als één van ons wenst te identificeren?)

¹⁷ Zie ook mijn "Beschaving zonder fatsoen". *Filosofie & Praktijk*, 30(5), 2009: 34-46.

¹⁸ Dit is geen academische kwestie. Overal in Nederland spannen scholen en gemeenten zich in om door middel van convenanten helderheid te scheppen over wie waarvoor verantwoordelijk is.

Als je je onder gelijken bevindt, en je gezag wilt laten gelden, en geen gemakkelijk beroep kunt doen op gedeelde achtergrondkennis, hoe kun je dan te werk gaan? Hoe kun je het vertrouwen van anderen winnen als die anderen niet kunnen beoordelen dat je betrouwbaar bent? Hoe kun je, kortom, gezag *krijgen*?

5.3 *Interventies van een morele gastheer*

Stel dat één van die aangeschoten jongens waarmee Samantha 's nachts nog naar een shoarmatent wil, een echte *gentleman* is, verstandig *en* gevoelig. Hij begrijpt Anne's zorgen en pleegt *als gastheer* een interventie. "Ik begrijp je, Anne. Ik zou me ook zorgen maken. Ik heb ook meestal niet zo'n vertrouwen in mensen die aangeschoten zijn. En het is donker. En jullie zijn vrouwen. Helaas maakt dat jullie extra kwetsbaar. Maar kom, ga nog even mee. Ik garandeer je dat ik jullie veilig thuis breng op een manier die je zult waarderen."

Hier gebeuren vijf dingen in één die kenmerkend zijn voor de interventies van een morele gastheer. Ik zou ze vaker willen zien in de publieke ruimte als een alternatieve strategie naast, of beter nog in plaats van het formaliserende en onpersoonlijke beroep op ieders fatsoen.¹⁹ Op de eerste plaats benoemt en bevestigt de gastheer wat voor de gast van waarde is. Hij realiseert zich dat Anne met Samantha veilig wil thuiskomen. Vervolgens bevestigt de gastheer zijn eigen kwetsbaarheid. Hij is ook maar een mens en moet het, net als iedereen, voor een belangrijk deel hebben van *vertrouwen* in andermans goede wil. Ten derde bevestigt hij de bijzondere kwetsbaarheid van zijn gasten. Samantha en Anne zijn vrouwen die in het donker nog naar huis moeten en in het gezelschap zijn van aangeschoten jongens. Maar dan creëert hij ten vierde een meervoudig subject.²⁰ De "wij" waarvan sprake is, is geen distributief maar een collectief "wij". Zij vormen samen een groep, een collectief, een meervoudige actor. Ze delen niet slechts dezelfde ruimte met elkaar en proberen niet in die ruimte ieder zo veel mogelijk hun eigen gang te gaan, maar ze vormen met elkaar een collectief dat gezamenlijk een handeling wil laten slagen. De jongens willen samen met Anne en Samantha een geslaagde avond hebben. En ten vijfde neemt de gastheer tenslotte de verantwoordelijkheid voor het welslagen van de gezamenlijke handeling. Daarmee neemt hij een risico. Hij is immers ook, als mens, kwetsbaar voor de goede wil van anderen die hun eigen leven leiden en hij zou zich kunnen vergissen in zijn gasten. Maar binnen de grenzen van het scenario waarin dit collectief zich bevindt, wil de gastheer dat risico nemen. Hij toont zijn goede wil door zelf expliciet te benadrukken dat hij met het oog op de belangen van zijn gasten vertrouwen heeft in zichzelf en in zijn vaardigheden. Het is op dit punt dat de jongen precies zijn gastheerschap toont. Iemand die een feestje geeft probeert het zijn gasten naar de zin te maken en stelt zich als gastheer garant voor het succes, ook al weet hij niet zeker of de hapjes, de drankjes, de spelletjes, de muziek, de tafelschikking, de medegasten, enzovoort bij zijn gasten in de smaak zullen vallen. Maar hij heeft er alle vertrouwen in, of straalt dat in ieder geval uit. De bronnen die de morele gastheer aanboort zijn van een heel andere aard dan de bronnen van de leraar die zich wil beroepen op een verzameling gedeelde, impliciet onderschreven regels. De morele gastheer grijpt niet terug op wat er zogenaamd al is,

¹⁹ Zie ook mijn "Beschaving zonder fatsoen". *Filosofie & Praktijk*, 30(5), 2009: 34-46.

²⁰ Ik ontleen de term aan Margaret Gilbert, "Walking Together. A Paradigmatic Social Phenomenon", *Midwest Studies in Philosophy* 15, 1-14, 1990.

maar organiseert pluraliteit, om het met Van Gunsteren te zeggen.²¹ Hij doet expliciet een beroep op het vertrouwen van zijn gasten, maar hij komt hen daarin nadrukkelijk persoonlijk als een mens van goede wil tegemoet door zijn eigen vertrouwen in zichzelf *omwille van zijn gasten* als een vertrouwen (kwetsbaar, maar ook betrouwbaar en toevertrouwendwaardig) uit te spreken. De morele gastheer claimt gezag, maar claimt dat niet op grond van zijn deskundigheid (waarin, immers, zou hij deskundig kunnen zijn?), maar op grond van zijn eigen vertrouwen in zijn eigen goede wil en zijn eigen rationele vermogens. Dit is met name een kwestie van sympathie en van creatief inlevingsvermogen. Met die persoonlijke inzet biedt hij zijn ondergeschikten goede redenen voor hun vertrouwen aan, een vertrouwen waarvan hij weet dat hij het niet af kan dwingen.

Hoe zou zo'n interventie als morele gastheer er uit zien in situaties waarin er sprake is van al dan niet institutioneel verankerde ongelijke verhoudingen? Hoe kan de leraar die geen zin heeft in een discussie met Freek, of de moeder die geen heil ziet in een discussie met Tim als een morele gastheer interveniëren? Een bespreking van mijn voorstel aan de hand van deze voorbeelden kan veel verhelderen.

De eerste stap – ik bedoel dit in logische, niet per se in chronologische zin – is het benoemen en bevestigen van wat voor de gast van waarde is. Moeder zal met groot gemak kunnen zeggen dat zij ook wel snapt dat Tim nog langer op wil blijven, maar de leraar zal wat creatiever moeten zijn. Ik vraag hem niet te zeggen dat hij ook wel snapt hoe leuk het is om in de kantine met brood te gooien. Maar het zal Freek ook niet om dat gooien met brood gaan. Hij wil een goede tijd hebben, lekker keten, misschien zijn medeleerlingen kleineren, misschien de leraar uit zijn tent lokken, of erger nog, de boel ontregelen, grenzen zoeken, of expliciet grenzen overschrijden. Hij kan van kwade wil zijn; voor mijn part is Freek een fundamentalistische terrorist in aanleg. Waar het om gaat, is dat het gedrag waarop de leraar reageert op de een of andere manier door Freek als zinvol wordt ervaren. En als de leraar met Freek een meervoudig subject wil vormen, dan zal hij de waarde moeten kunnen inzien van de redenen die Freeks gedrag voor hemzelf zinvol maken. Natuurlijk kan dat met een grap of een grol. Hier is inlevingsvermogen nodig in de belevingswereld van een puber die er genoeg in schept in de kantine met brood te gooien.

De tweede stap introduceert de eigen kwetsbaarheid van de gastheer. De pointe is hier het vestigen van een principiële gelijkwaardigheid. Zoals Tim en Freek misschien niet krijgen wat ze willen, zo geldt dit ook voor de moeder en de leraar. De interactie opent immers een ruimte waarbinnen de belangen van de betrokkenen gewogen worden en dat betekent dat ze blootgesteld worden aan het risico dat ze te licht bevonden worden. De moeder zou bijvoorbeeld kunnen zeggen dat ze zelf ook liever TV blijft kijken, als dat is wat ze doet. En ze zou er lachend aan toe kunnen voegen dat ze uitkijkt naar het moment waarop Tim zelf naar bed kan en zal gaan. De leraar moet natuurlijk niet gaan zitten klagen dat hij de pech heeft dat hij in de kantine surveilleren moet, maar hij kan misschien wel het beeld benutten van hoe beklagenswaardig een leraar is die bijna volwassen jongens als Freek nog moeten corrigeren omdat ze zich verliezen in zulk kinderachtig gedrag als het gooien met brood.

²¹ Herman R. van Gunsteren, *A Theory of Citizenship. Organizing Plurality in Contemporary Democracies*. Boulder: Westview Press, 1998.

De derde stap bevestigt de precaire situatie van de gast. Het is jammer, maar Tim heeft niets meer te zeggen en moet gewoon naar bed. En Freek is simpelweg in overtreding en moet accepteren dat de leraar hem corrigeert, straft, of op zijn nummer zet. Ook al snapt de leraar bijvoorbeeld wel dat Freek lekker wil keten, of zijn medeleerling wil kleineren, of de leraar uit zijn tent wil lokken, maar helaas voor Freek: het feest gaat niet door! Het belang van de gast, zoals dat in het vertoonde gedrag behartigd wordt, is door de morele gastheer gewogen en te licht bevonden. Er is onvoldoende grond het vertoonde gedrag voort te zetten.

Direct daarop aansluitend moet dan de vierde stap komen: gast en gastheer kunnen een nieuw meervoudig subject vormen en gezamenlijk komen tot het behartigen van dat wat werkelijk in het belang van de gast is. Daarvoor is het tot dan toe vertoonde gedrag niet nodig. Tim wil een goed leven in harmonie met zijn ouders. Hij wil groot worden en meetellen. Daarom moet hij nu naar bed. Een beetje moeder kan een heel scala opmerkingen hieromheen maken en aan het eind van het verhaal ligt Tim heerlijk tussen de lakens in zijn bed, klaar voor dromenland. De leraar heeft ook hier meer creativiteit nodig dan de moeder, maar vooral ook zijn sympathie. Hij moet Freek niet alleen maar duidelijk maken dat het feest niet doorgaat, maar moet werkelijk willen investeren in het meervoudig subject dat zij samen kunnen zijn en wier gezamenlijk feestje wel degelijk doorgaat. Dat is vooral een kwestie van invoelen, van de juiste toon aanslaan, en niet een saaie, afstandelijke, onpersoonlijke verwijzing naar Freeks uiteindelijke doel op school, of naar de goede samenleving die zij met elkaar op school willen realiseren en waarvoor het onderschrijven van hun gedragsregels nodig is. Dat weet Freek allemaal wel – op die onbetrokken manier waarop je dit soort dingen meestal wel weet. Maar nu is Freek vooral een beetje domme puber die zich verliest in kinderachtig gedrag en die graag op een respectvolle manier door de leraar herinnerd wordt aan waar het ook al weer echt om gaat. Vergelijk het met de sympathie van de moeder die Tim geduldig door het "naar bed toe"-scenario heen moet helpen voor Tim zich herinnert hoe lekker het ook al weer is om na een lange dag heerlijk in je eigen bed te liggen.

In de vijfde en laatste stap zit de kern van wat dit soort reacties tot interventies van een morele gastheer maakt. Moeder en de leraar nemen het risico de verantwoordelijkheid voor het welslagen van de interactie op zich te nemen. Ze willen het vertrouwen van hun gast winnen door te benadrukken dat zijzelf vertrouwen hebben in hun eigen goede wil en in hun eigen betrouwbaarheid. Moeder kan er niet van op aan dat Tim zich inderdaad laat leiden en zich uiteindelijk overgeeft aan het genot van zijn eigen bed. Soms ligt een kind boos en nukkig in bed, en dat is dan jammer maar niet anders. Een beetje moeder neemt dit risico en stelt zich vol vertrouwen garant voor het welslagen van de interactie. Dit moederschap drijft op sympathie en op creatief inlevingsvermogen. Dat zijn ook de eigenschappen die de leraar in kan zetten om zich als morele gastheer verantwoordelijk te stellen voor Freek, zijn gast, die helemaal niet met brood wil gooien maar voor vol aangezien wil worden, die mee wil tellen, of wat een opgeschoten puber in een kantine ook wil. Een beetje leraar zal met Freek moeten kunnen sympathiseren.

Ik heb de leraar hier beschouwd als een prototype van de moderne gezagsdrager die bedreigd wordt door assertieve ondergeschikten die hem vragen waar hij zich eigenlijk mee bemoeit. Ik heb mij voorgesteld hoe deze leraar zich als een morele gastheer zou

kunne opstellen. Ik durf deze verkenning af te sluiten met een empirische hypothese die ik graag eens onderzocht zou zien door onderwijssociologen: de schoolleider die geen problemen heeft met zijn gezag weet te interveniëren als een morele gastheer.²²

²² Ik dank twee anonieme referenten van dit tijdschrift voor hun kritische commentaar op een eerste versie van deze bijdrage.